

המתנדבים האמריקנים במפעל ההעפלה 1946-1948¹

עשר מתוך שישים וחמש האניות שהסיעו כשבעים אלף מעפילים לעבר ארץ-ישראל בין תום מלחמת העולם השנייה להקמת מדינת ישראל נרכשו בארצות הברית.² תשע מהן רכש "המוסד לעלייה ב'", ואחת - ארגון הקשור למפלגה הרודניזיוניסטית. 'המוסד', שהוקם בשנת 1938 כזרוע של ארגון ה"הגנה" לטיפול בענייני ההעפלה, היה כפוף להחלטות ההנהגה הנבחרת של היישוב וההסתדרות הציונית. מטרתה העיקרית של המדיניות הציונית לאחר מלחמת העולם השנייה הייתה להקים מדינה יהודית בארץ-ישראל, וההעפלה נועדה בראש ובראשונה לשמש מנוף להשגת מטרה זו. אדריכלי המדיניות הציונית ייעדו לה תפקיד מרכזי בשכנוע דעת הקהל העולמית ומקבלי ההחלטות, בעיקר בבריטניה ובארצות-הברית, שהפתרון היחיד לבעיית העקורים היהודים באירופה הוא הקמת מדינה יהודית בארץ-ישראל. ההעפלה הייתה צריכה איפוא להוכיח את הקשר בין השניים על-ידי הפגנת רצון היהודים לעלות לארץ-ישראל על אף כל המכשולים.

תחילה נשאו הספינות עשרות בודדות של מעפילים, ובהדרגה גדל מספרם למאות ולאלפים. המעבר לאוניות גדולות לא היה פרי תכנון של מדיניות ההנהגה הציונית; הוא היה פועל יוצא ממספר האוניות המוגבל בשוק האוניות באירופה בשנים הראשונות לאחר מלחמת העולם השנייה והתאפשר הודות לשפע האוניות במצב טוב יחסי שעמדו למכירה באמריקה. אמנם גם באירופה נקנו כמה וכמה אוניות שהסיעו מאות רבות ואף אלפים של מעפילים,³ אך בצפון אמריקה ניתן היה להשיג במחיר זול יחסית אוניות טובות, חזקות וגדולות יותר.⁴ במקביל לרכישת אוניות בארצות-הברית גייס 'המוסד' באמריקה כמאתיים

1. גרסה שונה ומקוצרת של המאמר ראתה אור בכתב-העת *Jewish History*, vol. 9, no. 1, Spring 1995.
2. רשימה מלאה של אוניות ההעפלה, שמן הקודם, נמלי היציאה, תאריכי היציאה והנחיתה, מקום הזרחת המעפילים ומספרם בכל אונייה ראו יהודה סלוצקי (עורך), *ספר תולדות ההגנה [להלן - סת"ה]*, 3/ג, תל-אביב 1972, עמ' 1902-1903.
3. החל ב"אנצו סרני", ינואר 1946-900; דרך "מכס נורדאו", מאי 1946 - 1,666; ועד "כנסת ישראל", נובמבר 1946 - 3,845 סת"ה, 3/ג, עמ' 1902-1903.
4. ראו בעניין זה צדה סרני, *ספינות ללא דגל*, תל-אביב 1975, עמ' 126-127; זאב (ונייה) הדרי תאב צחור, *אניות או מדינה: קורות אוניות המעפילים הגדולות "פאן יורק" ו"פאן קרשנט"*, חסר מקום הדפסה ושנת], עמ' 33-34; אביבה חלמיש, *אקסחו - הסיפור האמיתי*, תל-אביב 1990, עמ' 244.

וחמישים מתנדבים יהודים כאנשי צוות לאוניות אלה.⁵ מכיוון שהאוניות שנקנו בארצות-הברית היו מן הגדולות בצי ההעפלה, השתתפו המתנדבים היהודים מאמריקה בהסעתם של כמעט 45% מכלל המעפילים שעשו דרכם לארץ-ישראל בין אוגוסט 1945 למאי 1948.

לא הרבה נכתב על חלקם של המתנדבים מאמריקה בהעפלה.⁶ רק בשנת 1987 ראו אור שני פרסומים המוקדשים לנושא זה.⁷ בשניהם מובעת תמיהה מהולה בתרעומת על האופן שבו הוצג עד כה חלקם של המתנדבים האמריקנים בהעפלה, וליתר דיוק – על ההתעלמות הכמעט מוחלטת ממנו.⁸ לטענת מחברי הצי הסודי של היהודים (The Jews' Secret Fleet) – שאחד מהם שרת כמתנדב במפעל ההעפלה – "עורמת

5. במספרן זה כלולים כל המתנדבים להפלגות "המוסד לעלייה ב", בכללם כתריסר בתורים שאיישו את האונייה "כלנית", שהפליגה לאחר הקמת מדינת ישראל ולכן אינה נמנית בין אוניות מפעל ההעפלה. כמו כן כולל המספר גם את אנשי הצוות של האונייה "בן הכט", שהטיעה כ-600 מעפילים במבצע שאורגן על-ידי הקבוצה הרוויזיוניסטית "הליגה למען ארץ-ישראל החופשית" (הידועה גם כקבוצת ברגסון). אחרים ממתנדבי "בן הכט" שרתו לאחר מכן על אוניות "המוסד", וגם מבין מתנדבי "המוסד" היו שביצעו יותר מהפלגה אחת. אי אלו מתנדבים אמריקנים שרתו גם על אוניות "המוסד" שלא נקנו בארצות-הברית. רשימה של המתנדבים האמריקנים – שמותיהם והאוניות עליהן שרתו ראו:

Joseph M. Hochstein & Murray S. Greenfield, *The Jews Secret Fleet The Untold Story of North American Volunteers Who Smashed the British Blockade*, Jerusalem 1987 Appendix B, pp. 377-379

וכן ראו לגבי מספר המתנדבים האמריקנים יהודה סלע, "פרקי העפלה של חלוצים מאמריקה", מאסף לחקר תנועת העבודה הציונית והסוציאליזם, י"ז (1987), עמ' 156. למרות מה שנאמר שם, המספר 250 הוא ההערכה המבוססת ביותר.

6. סת"ד, 2/ג, עמ' 1103-1104; רות גרובר בספרה הדוקומנטרי על פרשת "אקסודוס" כותבת על המתנדבים האמריקנים כמה וכמה עמדים:

Ruth Gruber, *Destination Palestine*, New York 1948, בספרה של ברכה חבס, הספינה שניצחה (מהדורה שנייה), תל-אביב 1954, מובאת עדות של מתנדב אמריקני; בספר David C. Holly, *Exodus 1947*, Boston & Toronto 1969 המתמקד בקורות האונייה עצמה מוצג הצוות האמריקני בפירוט רב; אצל חלמיש, אקסודוס, יש פרק המוקדש לצוות האמריקני, עמ' 25-32;

וכמובן הספר Hochstein & Greenfield, *Secret Fleet*, הספר ראה אור גם בעברית: מורי גרינפלד, הצי הסודי של היהודים: סיפורם העלום של 240 מתנדבים אמריקאים שהביאו יותר מ-32,000 מעפילים בשנים 1946-1948, תל-אביב 1944, אולם במאמר זה ההפניות הן למקור באנגלית; וכן מאמרו של סלע, "פרקי העפלה של חלוצים מאמריקה".

בספר Ze'ev Venia Hadari, *Second Exodus: The Full Story of Jewish Illegal Immigration to Palestine 1945-1948*, London 1991, pp. 200-205

שם הפרק העוסק בחלקם של האמריקנים בהעפלה נושא את השם: "המימר האמריקני בעיניים אמריקניות" ("The American Dimension Through American Eyes") והוא נכתב על-ידי אליהוא ברגמן שהיה בעצמו מתנדב. שלא כיתר פרקי הספר, לא מובאים בו כל סימוכין ארכיוניים או אחרים.

סקירה מפורטת של פרסומים (שראו אור עד 1987) המזכירים בדרך זו או אחרת את האמריקנים בהעפלה כלולה אצל Hochstein & Greenfield, *Secret Fleet*, pp. 187-190.

7. מאמרו של סלע "פרקי העפלה של חלוצים מאמריקה", והספר: Hochstein & Greenfield, *Secret Fleet*, שניהם ראו אור בשנת 1987.

8. המוטיב המרכזי של הספר Hochstein & Greenfield, *Secret Fleet*; נרמז במותרת המישנה שלו. (ראה הערה 6)

ההיסטוריה העלימה במשך ארבעה עשורים את האמת על התפקיד שמילאו המתנדבים הצפון-אמריקנים בעלייה ב"י".⁹ דברים דומים כתב מתנדב אחר על חלקם של חברי תנועות הנוער החלוציות במפעל ההעפלה:

הרי נכתבו הרבה ספרים בנושא עלייה ב', רובם בהדגשת חלקו של הכותב באירועים הנוכריים בספרו. [...] פה ושם הכותבים פוטרם עצמם במשפט אחד או שניים, בערך: 'היו אמריקנים בצוות, עשו כך וכך, היו בעיות אלו או אחרות' - ותו לא.¹⁰

מצב עניינים זה מציב בפני ההיסטוריון אתגר כפול: הצגת חלקם של המתנדבים האמריקאים בהעפלה מזה, וניסיון לרדת לסיבות ולפשר ההתעלמות של ההיסטוריוגרפיה ממנו.

א. מניעי הגיוס וההתנדבות

'המוסד' פנה לגיוס מתנדבים יהודים אמריקנים למפעל ההעפלה בעיקר מטעמי חיסכון. הוא העדיף להיעזר במתנדבים יהודים על-פני העסקת עובדים לא-יהודים בשכר מלא.¹¹ הבריטים, שנאבקו ללא הצלחה בהגירה הבלתי-ליגלית לארץ-ישראל, חשדו שהדבר נעשה מתוך מטרה לסבכם עם ארצות-הברית במקרה של 'תקריות מביכות או תביעות משפטיות שעלולות להתפתח מהן'.¹² לאמיתו של דבר מגיע זה נעדר לחלוטין ממסכת השיקולים של ה"מוסד". אדרבא. הוא ציווה מפורשות על אנשי הצוותים האמריקנים שלא להזדהות בפני הבריטים, מחשש שייעצרו ויחקרו, כפי שאכן קרה כאשר הבריטים הצליחו לזהות אמריקנים שהתערבו בין המעפילים.¹³ יחד עם זאת, מלמדת פרשת האונייה 'בן הכט' (שאווגנה על-ידי קבוצת ברגסון

9. Hochstein & Greenfield, *Secret Fleet, The Untold Story of North American Volunteers* ; *Who Smashed the British Blokade*, p. xvii ; שימו לב לכותרת המישנה של הספר: הסיפור שלא-סופר של מתנדבים צפון-אמריקנים שפרצו את המצור הבריטי, ובמהדורה העברית של הספר: "סיפורם העלום וגו'" פירוט הטענות והסבריהן מופיעים שם, עמ' 167-170.

10. סלע, "פרקי העפלה של חלוצים מאמריקה", עמ' 154.

11. א) "דו"ח על: 1. פרסומת לכלים וחוסר קונספירציה בעבודה בארה"ב והצעות למניעתם; 2. צורת הגיוס והרכבם של חבר העובדים בארה"ב, והצעות לתיקונים; 3. הכנת הכלים בארצות הברית", 4.6.1947, ארכיון תולדות ההגנה [להלן - את"ה, 14/132] [להלן: "דו"ח על המצב בארה"ב"]. בעותק השמור באת"ה לא מופיע שמו של כותב הדו"ח; עותק אחר של דו"ח זה שמור בארכיון יד יצחק בן-צבי, אוסף גז' בוקסנבאום, 5/3/1/2, ועליו רשום בכתב יד, שהדו"ח נכתב במילנו על-ידי יצחק אהרונוביץ [לימים און, כינויו: אייק; היה רב החובל של אוניית המעפילים "אקסודוס 1947"] לפי דרישתו של ש. מ. [שאול מאירוב, לימים: אביגור, ראש "המוסד"]; (ב) ז' שינד בשיכת לשכת מפא"י, 21.10.1947, ארכיון מפלגת העבודה, בית ברל, 25/47, צילום במרכז המידע של פרויקט ההעפלה, סימול זמני 7.15 [להלן - שינד בלשכת מפא"י].

12. מארץ-ישראל (קניגהאם) לשר המשפטים, 28.2.1947, Public Record Office [PRO] FO371/ 61839

13. על מצערום של אנשי צוות שהתגלו בקפריסין: מכתב מש. פרידמן ול. ד. קומיסר אל המוסד לעלייה חיפה, לידי צבי יחיאלי, 17.8.1948, את"ה, 14/133. במכתב מסופר על שישה בחורים; משך המעצר שלהם בעתלית היה בין שלושה לשישה חודשים.

הדוויזיוניסטית) שהיה יסוד לחששם של הבריטים. אנשי הצוות של האונייה, שהתמסרו מרצונם לשלטונות המנדט, שוחרדו בעקבות התערבותו של משרד החוץ האמריקני.¹⁴

לא שיקול כלכלי הניע את המתנדבים להצטרף למפעל ההעפלה, אף כי הם לא ביצעו עבודתם חנם אין כסף.¹⁵ חלקם, בעיקר אנשי מקצועות ימיים, כגון: מכונאים וממלאי תפקידי פיקוד, קיבלו משכורת; האחרים קיבלו דמי כיס וכרטיס נסיעה מאירופה, או מארץ-ישראל, חזרה לארה"ב.¹⁶ כאשר התארכה שהותם באירופה סיפק להם המוסד אוכל, משקאות, ממתקים וביגוד.¹⁷ שם התואר מתנדבים יאה להם איפוא לא משום שביצעו את עבודתם חנם אין כסף, אלא מכיוון שהתגייסו לצי ההעפלה מרצונם החופשי.

החלטתם של הכחודים היהודים מאמריקה להתנדב למפעל ההעפלה לא הייתה, על-פי רוב, פועל יוצא של חינוך יהודי או ציוני. היא נבעה במידה רבה מרגשי אשם ואמפתיה שפיעמו בקרב יהודים אמריקנים כלפי בני עמם שעברו את השואה באירופה. העיתונאי האמריקני א. פ. סטון (I. F. Stone) שנלווה למסען של האוניות "הגנה" ו"אשיהו וג'וד" בחודשי האביב והקיץ של שנת 1946 כתב בספרו כדרכי סתר לארץ-ישראל (Underground to Palestine), שהמתנדבים ששרתו על שתי אוניות אלה:

היו סתם מלחים אמריקנים שבמקרה היו יהודים, בחורים שכמעט לא היה להם קשר קודם עם חיים יהודים, אם בכלל. הם לא דיבדו לא אידיש ולא עברית, ושפתם לא היתה רהוטה. אך הנסיעה היתה עבורם יותר מחווייה הידואית. גורלם של יהודי אירופה נגע לליבם, וזו היתה הדרך שלהם לעשות דבר מה בעניין זה.¹⁸

מפגשם של חיילים יהודים ששירתו בצבא האמריקני עם שארית הפליטה באירופה הגביד את רצונם לעזור לבני עמם.¹⁹ על כך עמד כבר אחיו של ויליאם (ביל) ברנשטיין, הקצין השני של אוניית המעפילים 'אקסודוס', שנהרג בקרב עם הבריטים ביולי 1947. בעצדת מחאה וזיכרון ב'מוריסון סקוויד גרדן' בניו-יורק הוא התייחס לשאלת מנועי הצטרפותו של אחיו למפעל ההעפלה. לדבריו, אין לחפשם ברקע החינוכי יהודי של ביל, שכן הוא לא למד בבית ספר עברי, לא הלך לבית הכנסת

14. על המקרה של "בן הכט" ראה דוד שערי, *גירוש קפריסין 1946-1949*, ירושלים תשמ"א, עמ' 82; וכן *Hadari, Second Exodus - 205 pp.* 20, אנשי הצוות התמסרו לבריטים ב-9.3.1947; ב-16.4.1947 הם כבר היו בניו יורק.

15. זאב שינד (כינויו: "דני"), שהיה ראש "המוסד" בארצות-הברית עד קיץ 1947, הבחין בין [1] המתנדבים חברי התנועות מצד אחד (שלא קיבלו תשלום), לבין שאר המתנדבים, שחלקם [2] התנדבו "לא על מנת לקבל פרס"; והאחרים [3] אנשי המקצוע, שלא יכולים היו לוותר על משכורתם. שינד בלשכת מפא"י.

16. *Hochstein & Greenfield, The Jew's Secret Fleet*, p. 39. ביל [ויליאם ברנשטיין] במכתב לאחיו מו [מוריס], 15.4.1947, ארכיון ציוני מרכזי [להלן: אצ"מ] F41/119.

17. לארנון [משרד "המוסד" בתל-אביב] מחרט [דודקה נמרי, ראש "המוסד" בארה"ב], 5.10.1947, את"ה, 14/132.

18. I.F. Stone, *Underground to Palestine*, New York 1946.

19. סלע, "פרקי העפלה של חלוצים מאמריקה", עמ' 156-157.

ו"לא היה קשור לארגון יהודי כלשהו". לפיכך הוא הסיק, ש"חווית המפגש (של ביל) עם הפליטים באירופה היא זו שהניעה אותו".²⁰ אך מניעים לארמיים והומניטאריים אינם ההסבר היחיד והבלעדי להתנדבותם של הבחורים האמריקנים להעפלה. לצידם ניתן למצוא מניעים שונים ומגוונים, כמו: יצר הרפתקנות; רצון לצבור חוויות; ואף חיפוש אחר משמעות.²¹ היו שביקשו להאריך את תקופת ההתבגרות, לדחות את מועד הכניסה למרוץ החיים הבורגניים על דרישותיו. אף היבט של מרד נעורים, או לפחות ביטוי לפער הערכים ולהבדלי הגישה לחיים שבין הרורות – הבנים והוריהם, ניתן למצוא בין מניעיה של התנדבות זו. כך, למשל, כתב ביל ברנשטיין לאימו המודאגת:

את רוצה שארגע, שאלך ללמוד. כל זה טוב ויפה, אמא, אבל האדם לא מוצא את אושרו בכך שהוא אומר לעצמו שוב ושוב שהוא מאושר. אינך חושבת שאני רוצה אישה נחמדה וילדים ועבודה טובה? בודאי שאני רוצה, אבל אני יכול לעשות את זה עכשיו. אני אומר זאת מתוך ידיעה שמחשבותיך וליבך מלווים אותי לכל מקום ובכל מעשי.²²

המועמרים הטבעיים לשמש אנשי צוות על אוניות ההעפלה היו צעירים יהודים שרכשו ניסיון ימי בשירותם בצי האמריקני, או בצי הסוחר, אך הראשונים שניתן היה לגייס היו חברי תנועות הנוער החלוציות שחיפשו זה מכבר דרכים לעלות ארצה. אחרים מהם – רובם חברי "השומר הצעיר" – מצאו בשנות המלחמה ואחריה דרכים ליגלויות-למחצה לעשות זאת. כך, למשל, היו מהם ששרתו כעובדים על אוניות סוחר וירדו בחיפה שלא על מנת לשוב.²³ אחרים נסעו כתיירים, כשברשותם ויזה לאחת מארצות הים התיכון, אך עוד לפני שהגיעו לארץ היעדר הם ירדו לחוף בחיפה בעזרת שוחר לאנשים המתאימים.²⁴ היו שנכנסו לארץ כתיירים מתוך כוונה להישאר בה גם לאחר פקיעת תוקף האשרה.²⁵ והיו שנכנסו לארץ-ישראל כסטודנטים פיקטיביים, או בעזרת ויזות של תייר שניתנו להם לצורך השתתפות בכנסים, או ועידות.²⁶ משהחל גיוס מתנדבים לאוניות ההעפלה התייחסו אליו חברי תנועות הנוער הציוניות כאל

20. דברי מוריס ברנשטיין, 23.7.1947, אצ"מ F41/119.

21. ראו, למשל, "צחק מספר", חבס, הספינה שניצחה, עמ' 13.

22. מכתב מביל ברנשטיין לאימו, ללא תאריך, אצ"מ, F41/119. מצוטט חלקית אצל Ruth Gruber, *Destination Palestine*, p. 45. דברים דומים הוא כתב גם לאחיו, לו סיפר שהוא מתכנן "לבלות כמה חודשים בארץ-ישראל, ואני משער שבדרך בחזרה אקפוץ לאירופה לסיכוב מהיר". ביל [ייליאם ברנשטיין] במכתב לאחיו מו [מוריס], 15.4.1947, אצ"מ F41/119.

23. סלע, "פרקי העפלה של חלוצים מאמריקה", עמ' 153.

24. שם, עמ' 152; דיווח על שיחה עם עולה שהגיע מאמריקה ב"וולקניה", חתום "דורו", 14.4.1946, את"ה, 14/132; למיכאל מחפשי, 16.6.1946, את"ה, 14/132: על חמישה עולים מן "השומר הצעיר" הנמצאים באונייה אמריקנית העומדת להגיע לחיפה, והובטח להם על-ידי "המוסר" שיורדו "תמורת תשלום 10 לא"י עבור כל איש שאנו משלמים לשמן"; לנטר עבור דני מארצי, 24.6.1946, שם: באונייה אמריקאית הגיעו ב-22/6 10 עולים מקנדה המשתייכים ל"השומר הצעיר" ו"הורדו בחיפה תמורת תשלום [כלומר – שוחר]"; היו גם כשלונות: לחיפה הגיעו עשרה אנשים על אונייה עם ויזות ליוון, אך לא הצליחו להורידם והם חזרו לאמריקה; לארנון מחופי, 24.7.1946, את"ה 14/132.

25. לנטר מארצי, 3.11.1946, את"ה, 14/132.

26. סלע, "פרקי העפלה של חלוצים מאמריקה", עמ' 153.

עוד נתיב עלייה ארצה, והם אלו שהיו את רוב רובו של הצוות האמריקני ששירת על האוניות הראשונות שנקנו באמריקה. עם הזמן הצטרפו אליהם מתנדבים נוספים, ובמקביל הלך ופחת מספרם של חברי תנועות הנוער מסיבות שיצוינו בהמשך. ניתן למיין את המתנדבים לפי קריטריונים אחרים.²⁷ הראשון, כפי שצוין זה עתה, הוא ההשתייכות הארגונית. סוג אחד של מתנדבים היו חברי תנועות הנוער החלוציות, וסוג שני – בחורים שהתנדבו למפעל ההעפלה כבודדים. הראשונים נחשפו לחינוך ציוני בעוד שהאחרונים באו בדרך כלל ללא רקע ציוני. הבדל נוסף בין שתי קבוצות אלה הוא, שהראשונים התכוונו להישאר בארץ-ישראל, והאחרים – לחזור לארצות-הברית בתום ביצוע המשימה. קריטריון אחר למיון המתנדבים הוא ניסיון ימי קודם. מצד אחד נמצאו אנשי המקצועות הימיים, שהם-הם היו יעד הגיוס המקורי של 'המוסד' בארצות-הברית. רק מעטים מהם היו חברי תנועות נוער. ומצד שני ניצבו רוב חברי תנועות הנוער וחלק ניכר מן המתנדבים הבודדים, שלא היה להם ניסיון ימי קודם. קריטריון נוסף למיון המתנדבים כבר נרמז לעיל: צורת התשלום. בעלי המקצועות הימיים שלא השתייכו לתנועות הנוער קיבלו משכורת; ואילו אחרים, רובם חברי תנועות הנוער, קיבלו רק דמי כיס סמליים; היו גם כאלה שכונסו לדמי הכיס קיבלו כרטיס חזרה לארצות-הברית ותשלומים נוספים, כפי שכבר הוזכר לעיל ויפורט בהמשך.

ב. יחסם של הארץ-ישראלים אל המתנדבים

אנשי 'המוסד' באירופה התנגדו לשיתופם של מתנדבים אמריקנים במפעל ההעפלה, עוד לפני שפגשו את ראשוני המתנדבים. הם חששו שהעסקת האמריקנים תפגע באופיה החשאי של הפעילות, שהרי נוכחותו של צוות מאמריקה, ובייחוד צוות יהודי, בנמל איטלקי תעורר חשד שהאונייה עומדת להפליג לארץ-ישראל.²⁸ לראש 'המוסד' באיטליה באותם ימים, יהודה ארזי, שהכיר מקרוב את הצוות האמריקני של "יאשיהו וג'וד" היו נימוקים נוספים להתנגדותו האפרוירית להעסקת מתנדבים אמריקנים. הצוות נראה לו כ"ערב רב שלא ראיתי דוגמתו בכל ימי חי".²⁹ לדבריו, מיד עם בוא האונייה לנמל האיטלקי הוצף השוק בסיגריות אמריקניות שהוברחו על-

27. המיון נעשה על סמך המקורות הבאים: A. Hochstein & Greenfield, *Secret Fleet*; ב. סלע, "פרקי העפלה של חלוצים מאמריקה"; ג. מכתב לא חתום [שנכתב קרוב לוודאי בידי "דני", הוא זאב שינר, ראש "המוסד" בארצות-הברית באותם ימים], 2.4.1947, את"ה, 14/133 [להלן – מכתב שינר מאוה"ב]; ד. "רו"ח על המצב באוה"ב"; ה. שינר בלשכת מפא"י; ו. עדות שמסר יהודה ארזי ב-5.12.1955, מרכז המידע של פרויקט ההעפלה, עדויות כללי 37 שיחה III [להלן – עדות ארזי].

28. עדות ארזי.

29. שם. באופן דומה חמד את אנשי הצוות גם העיתונאי האמריקני א. פ. סטון שנלווה למסעה של האונייה: "האונייה אוישה על-ידי האוסף המורח ביותר של יורדיים שהפליג אי פעם על פני הימים". Stone, *Underground to Palestine*, p. 127. האונייה "יאשיהו וג'וד" הפליגה מאיטליה ביוני 1946 עם 1,257 מעפילים וכ-31 אנשי צוות אמריקנים.

ידי הצוות. הוא התרים אותן לטובת הפליטים היהודים באיזור, והתעמת עם הבחורים האמריקנים, שקנו את הסיגריות באמריקה בכסף כדי לשלשל לכיסם את הרווח ממכירתן באירופה.³⁰ עדה סרני, שהחליפה את ארזי כראש 'המוסד' באיטליה, התלוננה אף היא - כשנה מאוחר יותר - על צוותי האוניות שהגיעו מארצות הברית, "אשר רק הוסיפו קשיים עצומים לעבודה, שמעצמה איננה קלה."³¹ יהודה בראגינסקי, מוותיקי 'המוסד' באירופה, טען, שהמתנדבים האמריקנים גרמו "לא מעט תקלות בעבודה". מקור הבעיה היה, לדעתו, ב"מעברם הפתאומי מארצות הברית אל חוף הים התיכון, על נופו האנושי והפיתויים שבו לחיי הוללות, [ש]בילבלו את חושיהם."³²

אי שביעות רצון מתפקודם של המלחים האמריקנים הביעו גם חלק מן המלווים הארץ-ישראלים, חברי הפלמ"ח, שותפיהם למסע מאירופה לארץ-ישראל. באונייה 'חיים ארלחורוב', שהסיעה 1,348 מעפילים בחורף 1947, שירתו 37 מלחים, רובם מתנדבים יהודים מארצות-הברית. המלווים הארץ-ישראלים של האונייה טענו, שעדיף להעסיק מלחים זרים המקבלים שכר ועל כן הם ממושמצים, על פני המתנדבים היהודים, שהם חסרי ידע מקצועי וחסרי משמעת, גם אם ליבם לב יהודי.³³ היו שהביעו דעות אחרות על המתנדבים האמריקנים, אך אלה נוסחו באופן כללי ובלתי מחייב,³⁴ והגימה השלטת הייתה של ביקורת.

שונה הייתה דעתו של יצחק אהרונוביץ (לימים - ארן, וכינויו בפי כל - אייק), רב-החובל של האונייה 'אקסודוס' ('יציאת אירופה תש"ז). בינו לבין האמריקנים קשרו חוויות משותפות כתוצאה מחודשי שהייה ארוכים על האונייה במהלך שיפוציה בארצות-הברית ובחציית האוקיינוס האטלנטי, וגם מבילויי גברים משותפים בנמליה של אירופה. לאחר שנים הוא תיאר את האמריקנים כ"נוער [...] המסור בלהטו לא פוזת מאשר אנשי הפלמ"ח, והמאומן מקצועית לאין-ערוך יותר מאשר היינו אנו באותה תקופה."³⁵

דברים אלה, הלקוחים מתוך עדות שנמסרה לאחר שנים, מקבלים אישוש חלקי בדו"ח שחיבר אהרונוביץ באביב שנת 1947: בדו"ח הוא נתן מבע לדעתו החיובית ביסודה על המתנדבים האמריקנים.³⁶ קריאה מרוקרקת של הנאמר בדו"ח, הן באופן מפורש והן בין השורות, מציירת תמונה מורכבת יותר. אהרונוביץ דאג במתנדבים חברי תנועות הנוער את חוט השדרה המוסרי והחלק הממושמצ ביותר של חבר העוברים בכל אונייה. לדעתו, "הנוער הזה הוא ממילא שלנו ואינו דורש הכנה

30. עדות ארזי.
 31. ליפתח [יגאל אלון, אז פייקוביץ, מפקד הפלמ"ח] וארנון [משרד "המוסד" בתל-אביב] מקליר [עדה סרני] ליאונרד [שלוחת "המוסד" באיטליה], 20.7.1947, את"ה, 14/533.
 32. יהודה בראגינסקי, עם חותר אל חוף, תל-אביב 1965, עמ' 348.
 33. הדברים כלולים בדו"ח שנכתב מיד בתום המסע ומובאים אצל שערי, גירוש קפריסין, עמ' 75, על סמך את"ה 14/226. בספרו של אריה (לובה) אליאב, הספינה אלולאה, תל-אביב 1968 [המספר על מסעה של "חיים ארלחורוב"], עמ' 100-103, מופיע תיאור של הצוות האמריקני, המרמוז (עמ' 102) על כך שהיו בעיות בגיבושו ובאופן פעולתו.
 34. ראו סלע, 'פרקי העפלה של חלוצים מאמריקה', עמ' 155-156.
 35. יצחק אהרונוביץ (אייק ארן), עדות, את"ה, 4271 (העדות נגבתה ב"10.10.1963).
 36. "דו"ח על המצב באר"ב" (לעיל הערה 11 פריט ראשון). ההדגשות במקור.

חינוכית רבה". לצידם הוא מצא "נוער יהודי סתם, בעיקרו לא ציוני מלכתחילה, הנמשך אלינו מתוך מניעים של אידיאליזם ואשר בקרבו יש ממיטב הנוער החלוצי באמריקה". אולם לדעתו היה צריך "למיין בזהירות" בחורים אלו, ולהקדיש להם תשומת לב רבה ועבודת הכנה. בנוסף להם היו בעלי המקצועות הימיים, שככל הנראה אליהם התכוון אהרונוביץ באומרו לאחר שנים שהיו מאומנים מקצועית לאיך-ערוך יותר טוב מאשר הפלמ"חניקים.

בצד השבחים שחלק למתנדבים, מבצבץ מתוך דבריו של אהרונוביץ אחד הסממנים שכה איפיין את יחסם של הארץ-ישראלים לשותפיהם האמריקנים לעבודה – התנשאות. הוא הרגיש שוב ושוב את הצורך למיין את המועמדים, להכשירם בהתאם לסוג העבודה המצפה להם במפעל ההעפלה, ולהצמיד להם מראשית הדרך ארץ-ישראלי אחראי. לדעתו יש צורך ב"פעולה חינוכית יסודית להכנת האנשים לקונספירציה", וכמובן, גם ללמדם כיצד להתנהג.

יש הכרח שבכל כלי יהיה אדם א"י [ארץ-ישראלי] אחראי – אם אפשר ימאי – מלכתחילה. לא אכנס להסברות. אני מציע לשאול ולברוק את ההבדל בכלים שהיה בהם אדם א"י [...] ובאלה שלא היו. [...] בכלים שאין אדם כזה נוכח, אין האנשים יודעים בדיקן כיצד להתנהג, וודאי אין האשמה חלה עליהם.

דומה שייחוסם של הארץ-ישראלים כלפי האמריקנים היה בעיקרו פרי ההתנשאות הארץ-ישראלית כלפי יהודי הגולה, אליו נוספו גורמים כמו: לחץ העבודה להכשרת האוניות והמעפילים, בתוך זמן קצר ותחת עינם הפקוחה של סוכני הביון הבריטי; מחסום השפה; והקושי הטבעי לקלוט זרים לתוך תבורה סגורה, שלאנשיה הרבה ניסיון משותף. הווי פנימי ייחודי וקורדים של התנהגות שאינם מובנים למי שאינו מן התבורה.

לזכותם של הארץ-ישראלים ייאמר, שכאשר הם הציגו את האמריקנים בפני מעפילי 'אקסודוס' במערכת הרמקולים של האונייה, הם גילו כלפיהם יחס של כבוד והציגו אותם כשותפים מלאים ובאור חיובי: "חבר המלחים והעובדים באונייה כולם צעירים יהודים מאמריקה, אשר הניחו שם הכל והתנדבו, שלא על מנת לקבל פרס, להעלות יהודים לארץ-ישראל".³⁶

ג. פרשת "אקסודוס" – מקרה מבחן

אחד הלקחים שהפיק 'המוסד' מן ההפלגות הראשונות של האוניות שנוכשו באמריקה היה, שמספר אנשי הצוות שאיישו אותן היה גדול מן הנדרש לתפעולן התקין. בתום מסעה של האונייה "התקווה" – שהפליגה במאי 1947 עם 1,414 מעפילים ו-26 אנשי צוות אמריקנים – העיר אחד מראשי 'המוסד' בארץ-ישראל, ש"אין הכרח לשלוח מספר גדול כזה של מלחים בכלי קטן".³⁷ עיקר הבעיה

36. חבס, *הספינה שניצחה*, עמ' 224.

37. שערי, *גירוש קפריסין*, עמ' 65-66, לפי את"ה 14/220. הציטוט הוא משל דודקה נמרי.

בנוכחותו של צוות כה גדול הייתה, שלאחר שהגיעו המלחים עם המעפילים למחנה המעצר בעתלית - ומאוגוסט 1946: לקפריסין³⁸ - צריך היה להוציאם משם במחירת או על חשבון רישיונות עלייה שנועדו למעפילים.

לאור הניסיון שנצבר, הוציא 'המוסד' בארץ הוראות לאנשיו באירופה להפחית ככל האפשר את מספר אנשי הצוות האמריקנים לקראת הפלגתה של האונייה 'פרזידנט וורפילד', שנודעה לאחר מכן בשם "אקסודוס 1947" (ושמה העברי: "יציאת אירופה תש"ז"). הנימוק היה, ש"נוכחותם [של המתנדבים האמריקנים] מקשה ומסכנת וגורמת לנו צרות חמורות והוצאות גדולות."³⁹ חזרה ונשנתה ההוראה להשאיר על האונייה רק אנשים העונים לאחד משני קדיטריונים: אלה ההכרחיים ביותר לעבודה ואלה המתכוננים להישאר בארץ.³⁹ אנשי 'המוסד' בצרפת התבקשו להסביר לאמריקנים, שמעצרים בקפריסין יגרום להם הרבה תלאות ואי-נוחיות, עלול להימשך כחמישה חודשים, והוצאתם מארץ-ישראל "כרוכה בהוצאות מרובות וקשיים רבים."⁴⁰

כל זה היה ללא הועיל. המתנדבים האמריקנים טענו, שאנשי 'המוסד' באמריקה הבטיחו להם שהם יגיעו לארץ-ישראל, ישהו בה זמן קצר ואחר כך ישובו לבתיהם.⁴¹ האונייה הפליגה עם 36 אמדיקנים,⁴² ו'המוסד' ביקש למנוע את הגעתם לקפריסין. כשעשתה האונייה את דרכה לארץ התקבלה בה ההוראה:

במקרה שלא תצליחו לעלות לחוף ותובלו לחיפה, מיצאו מקום סתר בטוח לכמה עשרות עובדים ותדעו לנו את המקומות. לאחר העברת העולים עליהם [על אנשי הצוות] להישאר בסליק עד שפועלינו יעלו לנקות את הכלי למחרת הגירוש. תצטיידו באוכל, מים ומסכות. סימן ליציאתכם תהיה שירה עברית על ידי פועלינו.⁴³

באונייה הוכנו מקומות מסתור לכל אנשי הצוות - אמריקנים וארץ-ישראלים -

38. האניות הראשונות שעליהן שרת צוות אמריקני - "יאשיהו וגיווד" ו"הגנה" - היו בין אוניות ההעפלה האחרונות שמעפיליהן הועברו, לאחר תפיסתן, למעצר בעתלית. מעפיליהן של האוניות שתפסו מאמצע אוגוסט 1946 ואילך, גורשו לקפריסין.
39. שערי, גידוש קפריסין, עמ' 82. וראה לעיל, סמוך להערה מספר 16.
- 39א. ליסער [שלוחת "המוסד" בצרפת] מארנון [29.6.1947, את"ה, 14/530].
- עוד קודם לכן, בזמן ששהתה האונייה באיטליה נשלחה לשם הוראה מן "המוסד" בארץ: "בנשיא [שם הצופן של "אקסודוס" בתשדורות של "המוסד"] נמצאים שלושים ושמונה עובדים סמום [אמריקנים], לדעתנו זהו מספר עצום. יש להשאיר את העובדים העומדים להשתקע בארצי [ארץ-ישראל] והאתרים ההכרחיים לכלי. [...] מספר כה גדול יגרום רק להוצאות וקשיים מיותרים ללא צורך".
- לליאונרד מארנון, 5.6.1947, את"ה 14/530.
- שדרים ברוך זו נשנו וחזרו: ליסער מארנון, 30.6.1947, את"ה, 14/702; לארנון מחופי [משרד "המוסד" בחיפה], 29.6.1947, את"ה 14/530.
40. לסידיני [שלוחת "המוסד" במרסיי] מארנון, 3.7.1947, את"ה 14/532.
41. שם, שם.
42. על המספר המרבי של האמריקנים ששרתו ב"אקסודוס" ראו חלמיש, אקסודוס, הערה 23, עמ' 255.
43. לכלי ["אקסודוס"] מארנון, 14.7.1947, את"ה, 14/ב234.

למעט ארץ-ישראל אחז שאמוד היה ללוות את המעפילים במסעם לקפריסין,⁴⁴ כנהוג בכל ספינת מעפילים. האונייה נכנסה לנמל חיפה ביום שישי, 18 ביולי 1947, בשעות אחר הצהריים. היה זה יום קיץ חם, ולאנשי הצוות ציפו למעלה מ-40 שעות של חום, מחנק, אי נוחיות ומעט מזון ומים במקומות המסתור, עד יום ראשון בבוקר. רוב האמריקנים (25) עשו דין לעצמם, והעריפו לרדת יחד עם המעפילים מן האונייה, בהנחה שתימצא הדרך לשחררם מקפריסין תוך זמן קצר.⁴⁵

משך הזמן הארוך שבילו המתנדבים האמריקנים על האונייה "אקסודוס" – בארצות-הברית, במסעה באוקיינוס האטלנטי ובגמלי אירופה – ולאחר מכן על אוניות הגירוש שהסיעו את המעפילים לצרפת ולגרמניה, מאפשר לעקוב אחר שינויים שחלו בהתנהגותם וביחסים שבינם לבין עמיתיהם הארץ-ישראלים. מסייע בכך התייעוד הרב, יחסית, שהותירו הצדדים השונים לפרשה. מתנדבי "אקסודוס" עברו, אמנם, חוויות רבות ומרשימות יותר מאשר רוב חבריהם האמריקנים, אך מכיוון שהיו בהם מכל גוני הקשת של כלל כ-250 המתנדבים היהודים מארצות-הברית, יש בסיפורם – עם כל הייחוד שבו – גם כדי ללמד על הכלל.

המתנדבים האמריקנים החלו להתקבץ על האונייה "פרזידנט וורפילר" בדצמבר 1946. באונייה לא היו אמצעי חימום וממילא לרובם כלל לא היה מה לעשות עליה, וכך הם התגוררו בבתי מלון בבולטימור, שוטטו משועממים ברחובות העיר ופקדו את הבאים שלה.⁴⁶ ב-25 בפברואר 1947 יצאה האונייה בדרכה מזרחה, לאירופה, נקלעה לסערה ונאלצה לשוב לנמל. לאחר חודש נוסף של תיקונים היא הפליגה שנית ב-29 במארס. ראש 'המוסד' בארצות-הברית ראה חובה לעצמו להזהיר את חבריו באירופה מפני הצפוי להם מהצוות האמריקני:

בוודאי תהינה לכם צרות צרורות מהם, אולם עליכם לדעת שהם נמצאים על האונייה מעשרים לדצמבר [1946] במתיחות בלתי פוסקת בציפייה ליום צאתם. הדחיות הרבות אכזבו אותם לא מעט, אולם ידעו להתגבר על זה. בוודאי שישנם ביניהם כמה בחורים מושחתים. אולם בדרך כלל זה חבר לא רע ובאם לא יחולו עיכובים נוספים ימלאו את תפקידם בנאמנות.⁴⁷

גם דעתו של ביל ברנשטיין על רמתם המקצועית של עמיתיו המתנדבים האמריקנים לא הייתה מחמיאה בראשית הדרך: "והצוות! יש לנו הכל בכל על האונייה חוץ ממלחים", הוא כתב לאחיו בזמן שהאונייה שופצה בארה"ב.⁴⁸ אך לאחר זמן מה של עבודה משותפת, הפלגה ומאבק באיתני הטבע, הוא שינה את דעתו לטובה:

44. בסופו של דבר גילו למעפילים בדרכם מערבה שלושה ארץ-ישראלים, ולא אחד. ראו חלמיש, אקסודוס, עמ' 105.

45. שיחה עם דב מילט, איש צוות אמריקני, מארס 1986; עדות עזריאל עינב (המראיין: ניסן דגני), 1988, פרויקט ההעפלה, עדויות כללי 392. וראו חלמיש, אקסודוס, עמ' 32. באשר לגורלם של אחד-עשר המתנדבים האמריקנים האחרים של "אקסודוס" ראו חלמיש, אקסודוס, הערה 23, עמ' 255.

46. שם, עמ' 25-32.

47. מכתב שינד מארה"ב (לעיל הערה 28, פריט ג).

48. מכתב מבייל [ויליאם ברנשטיין] לאחיו מו [מוריס], ללא תאריך, אך מן התוכן ברור שהוא נכתב לפני שהאונייה עזבה את צפון אמריקה. אצ"מ F41/119.

[...] האוסף המגומר של פילוסופים, מתמטיקאים ואינטלקטואלים מכל סוג מתחיל לקבל צורה של צוות לעניין. יש יותר עבודת צוות [...] הספינה מתחילה לתפקד כמו ספינה והמלחים מתחילים להתנהג כמו אנשיים. [...] הצוות ממש תופס את העסק.⁴⁹

הבחורים הארץ-ישראלים נפגשו עם המתנדבים האמריקנים - ומרובד בכלל המתנדבים, לא רק הצוות של "אקסודוס" - בעת השלמת ההכנה של האוניות בנמלי אירופה לקראת ההפלגה לארץ-ישראל. הם ראו בהם חבורת נאיבים, לא ממושמצים ובלתי ניתנים לשליטה.⁵⁰ במיוחד הראיגה את הארץ-ישראלים קלות הדעת של עמיתיהם במה שקשור לשמירת הסודיות. הבחורים נהגו לבקר בבארים של ערי הנמל, והאמריקנים ששו להחליף שם מהלומות אגרופים עם חיילים בריטים, ונהנו להתגרות בהם. מסוכן ביותר היה דווקא החלק המילולי של ההתכתשויות, והבחורים הארץ-ישראלים היסו את האמריקנים בלחישות "שששש...". מכאן הכינוי שהרביקו האמריקנים לארץ-ישראלים "שו-שו" ("shu-shu"). לדעתם הארץ-ישראלים היו שחצנים, צרי-מוחין ואכולי אוכססיה של חשאיות וקשר.⁵¹ במסמכי המוסד מכותים האמריקנים "סמים", מלשון "הרוד סם".

כשם שעם הזמן השתנתה דעתו של ברנשטיין על עמיתיו לטובה,⁵² כך ככלל, ככל שהתארכה השנות המשותפת של אמריקנים וארץ-ישראלים השתפרו היחסים ביניהם וגברה ההערכה ההדדית ביניהם. לפי עדותו של אחד ממתנדבי "אקסודוס", שהועלתה על הכתב סמוך לאירועים, הרי בתחילת העבודה המשותפת:

היחסים בינינו לבין הבחורים הארצישראלים לא היו [...] טובים ביותר, כי אנו ראינו עצמנו בתחילה מקופחים על אשר לא שיתפו אותנו בהנהגה ולא גילו לפנינו את כל תוכניות הפעולה הסודיות.⁵³

לכאורה הייתה חלוקת עבודה בין האמריקנים והארץ-ישראלים. אלה היו הצוות המקצועי ואלה - אחראים על המעפילים ועל ההכנות למאבק עם הבריטים בעת תפיסת האונייה והורדת המעפילים בחיפה. אך בדרך כלל התפוגגה חלוקת העבודה הפורמלית בעת המסע מזרחה. האמריקנים יצרו קשרים ישירים עם המעפילים וסייעו לארץ-ישראלים בניהול החיים על האונייה. בדרך כלל, ימי המסע המשותף לארץ ואתגר הקרב הצפוי עם הבריטים הפילו מחיצות והגבירו את האמון ההדדי בין האמריקנים לארץ-ישראלים. במקרה של "אקסודוס" נראה שחינם של האמריקנים בעיני הארץ-ישראלים גבר הודות לתגובותיהם הבוטות על ההתגררות הקולניות של חיילי הצי הבריטי בעת שהאונייה עשתה דרכה מזרחה. מן האוניות הבריטיות הושמעו ברמקולים אזהרות - באנגלית ובגרמנית - שאין טעם להתנגד לתפיסת

49. מכתב מביל [ויליאם ברנשטיין] לאחיו מו [מוריס], 9.3.1947, אצ"מ, F41/119.

50. Hochstein & Greenfield, *Secret Fleet*, p. 32.

51. חלמיש, *אקסודוס*, עמ' 30; וכן - Hochstein & Greenfield, *Secret Fleet*.

52. לאחר שחצו את האוקיינוס האטלנטי והגיעו לאירופה דיווח ברנשטיין לאחיו ש"הצוות התגבש סוף סוף לחבורה טובה של אנשיים". מכתב מביל [ויליאם ברנשטיין] לאחיו מו [מוריס], 15.4.1947, אצ"מ, F41/119.

53. "דב מספר", חבס, *הספינה שניצחה*, עמ' 77. המספר הוא דב מילס, חבר תנועת "השומר הצעיר", שליווה את מעפילי "אקסודוס" בכל שלבי הפרשה.

האונייה. התשובה לכך התקבלה – לפי דיווחי הבריטים – ב"אמריקנית"⁵⁴. ב-17 ביולי 1947, ערב התקפת אוניות הצי הבריטי על "אקסודוס", הזהירו הבריטים שהם יעצרו את האונייה אם היא תיכנס למים הטריטוריאליים של ארץ-ישראל והציעו לצוות להשיט אותה מרצונם לחיפה. הם נענו בתשובה רועמת: "The Yanks are coming"⁵⁵. בדיווחים הבריטיים על הקרב נגד "אקסודוס" מול חופי הארץ בולט חלקם של האמריקנים בו.⁵⁶ אכן, רוב האמריקנים, בחורים צעירים, בריאים, חסונים וחזרוי רוח לחימה, השתתפו בקרב. זאת ועוד: עיקר הקשר המילולי בין אנשי האונייה לחיילים הבריטים נעשה באמצעותם.

"בלילה האחרון לפני חופי הארץ", סיפר אותו מתגרב שתלונתו על קיפוחם של האמריקנים בראשית הדרך הובאה לעיל, "סיפרו לנו הכל ושיתפו אותנו בכל – האווירה נתבהרה, ומאז אותו לילה הוטלה עלינו יותר אחריות וגם עמדתנו בה."⁵⁷ הסיפא של דבריו מתייחס לחלקם של האמריקנים בניהול החיים על אוניות הגירוש הבריטיות שחובילו את מעפילי "אקסודוס" לצרפת ואחר כך לגרמניה. באחת האוניות ("אמפייר רייוול") ניהלו את חיי האונייה שני מלווים ארץ-ישראליים, והאמריקנים שימשו מתורגמנים בינם לפיקוד האונייה.⁵⁸ באחרת ("אושן וגור"), שם לא היו ארץ-ישראליים כלל, סייעו אנשי הצוות האמריקנים בארגון החיים על האונייה בשלבים הראשונים, עד שהמעפילים התארגנו ובחרו מזכירות, שגם בה היה ייצוג לאמריקנים. אך כאשר עלה על האונייה שליח ארץ-ישראלי (כעשרה ימים לאחר שהטילה עוגן אל מול חופי צרפת), הוא נטל לידי את הפיקוד.⁵⁹

ד. יחסו של "המוסד" למפעל ההתנדבות

עד כה תוארו היחסים שבין אנשי השורה – אמריקנים מצד אחד ופלמ"חניקים מצד שני. לשם הבנת יחסם של אנשי 'המוסד' לאמריקנים, יש לקחת בחשבון גם את העובדה שהם היו מבוגרים יותר ומילאו תפקידים כבדי אחריות במפעל ההעפלה. כפי שכבר צויין לעיל,⁶⁰ אנשי 'המוסד' באירופה לא ראו נחת מן המתנדבים האמריקנים. הם גם התמרמרו על הפומביות שליוותה את פעילות 'המוסד' באמריקה ועל כך שהאוניות שנקנו בארצות-הברית עוד "לפני שהגיעו [לאירופה] היו כבר ידועות לידידים [הבריטים]".⁶¹

היה הבדל בין יחסם של פעילי 'המוסד' באירופה לזה של ראשי 'המוסד' בארצות-הברית כלפי המתנדבים האמריקנים, ולשם הבנתו יש לקחת בחשבון, שהראשונים פעלו בתנאים קשים יותר מאשר עמיתיהם מן הצד המערבי של האוקיינוס. הצורך

54. "Report on the Interception and Arrest of 'President Warfield'" PRO, Adm 1/20685.

55. שם, שם.

56. שם, שם.

57. "רב מספר", חבט, הספינה שניצחה עמ' 77.

58. חלמיש, אקסודוס, עמ' 106.

59. שם, שם; וגם עמ' 189 ומראי מקום שם.

60. ראו הערות 31, 32 ו-33 לעיל.

61. ליפתח וארנון מקליר ליאונרד, 20.7.1947, את"ה 14/533.

לעמוד בלוח זמנים; המעקב הבריטי הצמוד אחד פעולותיהם ואחד תנועת האוניות; המפגש עם שארית הפליטה; התנאים הקשים ששרדו באירופה שלאחר המלחמה – כל אלה יצרו מצב שונה לגמרי מזה שבעולם החדש. יתר על כן, אנשי 'המוסד' שפעלו בארצות-הברית התוודעו למנטליות האמריקנית, וגילו מידה של סלחנות כלפי התנהגותם של המתנדבים.⁶²

גיוס המתנדבים למפעל ההעפלה היה חלק מתהליך שעבר 'המוסד' להתאמת דרכי עבודתו באמריקה לתנאים המיוחדים ששרדו ביבשת זו. תחילה עסק 'המוסד' בגיוס כספים מיהודי ארה"ב למימון פעולות שנעשו באירופה. היה עליו לנווט בין השמדה על מידת-מה של סודיות, שכן פעילותו הייתה ביסודה בלתי ליגלית (לפחות בעיני הבריטים), לבין התחרות עם קבוצת ברגסון הרוויזיוניסטית, שפעלה בארצות-הברית עוד מימי מלחמת העולם השנייה, וזכתה להצלחה רבה בגיוס תרומות ובהחדרת דבר קיומה לתודעת הציבור. אנשי המוסד קינאו בקבוצת ברגסון, על שאספה – כך סברו – יותר כסף מאשר ה"הגנה", הייתה מוכרת לציבור האמריקני יותר מאשר ה"הגנה" ובכלל – יהודי ארצות הברית ייחסו לרוויזיוניסטים את כל מבצעי ההעפלה,⁶³ בשעה שלאמיתו של דבר הם רכשו רק אוניית מעפילים אחת ("בן הכט", שהפליגה לארץ-ישראל מצרפת בראשית חודש מארס 1947).

המצב נעשה סבוך עוד יותר משהחל 'המוסד' בקניית אוניות בארה"ב, והתורמים רצו להיות מעורבים בפעילותו יותר מאשר בעת שכספם מימן קניית אוניות הרחק באירופה. כדי לקנות את ליבם ולפתוח את ארנקיהם היה על 'המוסד' להתאים עצמו לדרכי הפעולה הנהוגות "בעולם החדש", אך אינן עולות בקנה אחד עם חשאייות. כך, למשל, לפני שהפליגה "אקסודוס" (אז היה שמה עדיין "פרוידנט וורפילד") לראשונה בדרכה לאירופה, נערך על סיפונה טקס השבעת הצוות האמריקני ל"הגנה" בנוכחות כמאה איש – פעילים ציונים מן הסביבה, תורמים לעלייה ב' ואישיים ש'המוסד' חפץ ביקרם.⁶⁴

אם בגיוס תרומות נקלע 'המוסד' בין פטיש החשאייות לסדן התחרות עם קבוצת ברגסון, בגיוס מתנדבים – על אחת כמה וכמה. לא חסרו מועמדים למפעל ההעפלה,⁶⁵ אך רבים מן המועמדים לא מצאו דרכם למשדד לגיוס מתנדבים שהקים 'המוסד' תחת השם 'המדכו הארץ-ישראלי להכשרה מקצועית' (Palestine Vocational Center),⁶⁶ אלא לקבוצת ברגסון הרוויזיוניסטית. הקושי להגיע תוך זמן קצר וללא

62. מכתב שינר מארה"ב; "דו"ח על המצב בארה"ב"; שינר בלשכת מפא"י.

63. "דו"ח על המצב בארה"ב"; שינר בלשכת מפא"י.

על הליגה למען ארץ-ישראל חופשית וקבוצת ברגסון ראו,

M. N. Penkower, "In Dramatic Dissent: The Bergson Group", *American Jewish History* 70 (1981); A. Berman, *Nazism, the Jews and American Zionism 1933-1948*, Detroit 1990, pp. 130-131

64. חלמיש, אקסודוס, עמ' 28-29.

65. שינר בלשכת מפא"י. לדעתו, היו מועמדים מתאימים דבים לשמש בתפקידים ימיים בדרגות השונות, בין היתר הודות למספר הגדול של צעירים יהודים שהלכו לצי המסחרי בתקופת מלחמת העולם השנייה, כדי לא לשרת בצבא.

66. סלע, "פרקי העפלה של חלוצים מאמריקה", עמ' 156; Hochstein & Greenfield, *Secret Fleet*, p. 39; סת"ה, ג/2, עמ' 1103; זק דרחי, פרשת אקסודוס באור חדש, תל-אביב 1972, עמ' 16.

תעמולה גלויה ומפורשת למועמדים המתאימים לתפקידי ההעפלה מבחינת הכשרתם המקצועית הביא לכך, שראשוני המתנדבים היו – כאמור – חברי תנועות הנוער, שניתן היה לגייסם במבצע פנימי, מפה לאוזן.⁶⁷ תוך זמן קצר התברר שהצדדים לא התאימו זה לזה. ראשית, למתנדבים חברי תנועות הנוער, רובם ככולם, לא הייתה כל הכשרה ימית.⁶⁸ לאחר זמן מה התחוויר להנהגות התנועות שממדי העלייה בדרך ההתנדבות להעפלה היו מוגבלים בהיקפם ולא ענו על הצרכים של התנועות. וגם היה קשה לתאם בין צורכי התנועות לבין הדרישות של מפעל ההעפלה.⁶⁹ בקצרה, שני הצדדים – תנועות הנוער מזה ו'המוסד' מזה – איבדו את העניין בגיוס חברי תנועות הנוער למפעל ההעפלה. במקביל חל גידול במספר המתנדבים מחוגים אחרים של הציבור היהודי באמריקה. אך עדיין נותרה בעינה אי ההתאמה בין צרכי 'המוסד' לבין היצע המתנדבים: חברי התנועות, ברובם, לא היו ימאים, אבל היו ממושמצים; אצל המתנדבים בעלי המקצוע התגלו בעיות משמעת, והעסקתם עלתה כסף. הקבוצה הבעייתית ביותר היו המתנדבים הבודדים בעלי הרצון הטוב אך חסרי הכישורים המקצועיים, שרבים מהם גרמו קשיים בתחום המשמעת.

הגיוס של יהודים אמריקנים לצי ההעפלה, שנוער במקורו לתת מענה מידי לצרכים החרשים של 'המוסד' עם תחילת הרכישה של אוניות העפלה באמריקה, נקלע עד מהרה למצב, שבו הפרה ביקשה להיניק יותר משזקוק היה העגל לינוק. בראשית 1947 הורגש עודף במתנדבים בלתי מקצועיים; בשלהי השנה גם היצע בעלי המקצועות הימיים היה גבוה מן הנדרש. בסתיו 1947 כתב ראש ה'מוסד' בארה"ב לחבריו באירופה:

לי לא נחוצים בעלי מקצוע, ואחרים יש לי במידה מספקת. באם הם רוצים להישאר אצל ארנון [ארץ-ישראל] באופן קבוע – אשמח מאד, באם לאו – הם צריכים מיד לחזור הביתה, כי הקרובים מבלבלים את הראש בלי סוף ובלי גבול. נוסף לכך הם עולים לנו הרבה כסף בתחום וכל יום שהם מקרימים הרי זה פחות טענות ופחות הוצאות.⁷⁰

מסתיו 1947 ואילך מודגש בהתכתבויות 'המוסד' יותר ויותר הנטל הכספי של מפעל ההתנדבות,⁷¹ שכלל תשלום משכורות לעובדים;⁷² תשלומים למשפחות של מתנדבים

67. עקיבא סקידל, שליח תנועת "הבונים", גייס תחילה בחורים משתי תוות הכשרה של התנועות החלוציות בניו ג'רסי: Creamridge ו־Hightstown. הם דואיינו אישית על-ידי ראש "המוסד" בארצות-הברית זאב שינר. Hochstein & Greenfield, *Secret Fleet*, p. 39.

68. על העדר ניסיון ימי אצל חברי תנועות הנוער: "דו"ח על המצב בארה"ב"; שינר בלשכת מפא"י; עקות יהודה ארזי.

69. קרה שהנהגת תנועת נוער חלוצית טרבה להעמיד חברים לרשות מבצע כלשהו, "כי זה לא היה נוח [לה] מבחינת הישובי הזמן וכו'". "דו"ח על המצב בארה"ב".

70. אל מיכאל והחברים מרוד [נמרי, ראש "המוסד" בארה"ב], 9.10.1947, את"ה 14/132. על כך שמספר המתנדבים לפעולת ההעפלה בין הנוער היהודי באמריקה עלה על הצורך ראה גם סת"ה, 2/ג, עמ' 1104.

71. לארנון מורט, 5.10.1947, את"ה 14/132; למוסד מרוד [נמרי], 6.12.1948, את"ה 14/133;

72. לארנון מחרט [רודקה נמרי], ניו יודק 7.12.1947, את"ה 14/132.

72. "יש חלק גדול שמקבל משכורת די גבוהה כ־400 ויזים [שם הצופן של "המוסד" לדולארים,

אחדים;⁷³ אוכל, הלבושה, שתייה וממתקים שנשלחו מאמריקה למתנדבים ששהייתם באירופה התארכה; ביגוד שניתן למתנדבים לפני יציאתם מארץ-ישראל חורה לאמריקה ("הן עכשיו חורף"), ודמי כיס - כחמישים דולר לאיש;⁷⁴ דמי נסיעה מהארץ לאמריקה;⁷⁵ פיצויים על אובדן בגדים שהשאירו המתנדבים בכל קצווי תבל, ואי אפשר היה לאסוף אותם,⁷⁶ ובכלל: "התביעה לפיצויים היא למעלה מהמשוער."⁷⁷

בבסיסן של הבעיות שהתגלעו בין ה"מוסד" והמתנדבים האמריקנים עמד השוני במניעיו ובציפיותיו של כל אחד מן הצדדים בהחליטם, זה - לגייס את המתנדבים, ואלה - להתנדב להעפלה. לכך יש להוסיף עוד עניין אחד. כשם שהורים רבים לא הבינו מדוע הצטרפו בניהם להרפתקה שגולה מומנם, הרחיקה אותם מביתם וממולדתם ודחתה את כניסתם לחיים,⁷⁸ כן היו בנים שלא גילו די רגישות לראגה שאחזה את הוריהם, לא התמידו בשמירת קשר מכתבים עימם ולא טרחו להודיע להם על קורותיהם ותוכניותיהם.⁷⁹ את הראגה והתסכול פרקו ההורים באזני מי שהיו בעיניהם אחראים להתפתחות זו - אנשי 'המוסד' בארצות-הברית. אלה נמצאו תחת לחץ שאלות מצד המשפחות ואף איומים בפרסום בעיתונות.⁸⁰ הדבר אך הגביר את הסתייגותם - שכבר הייתה גדולה ממילא - של אנשי 'המוסד' מהתנדבותם של הבחורים האמריקנים למפעל ההעפלה.

- על שמו של המנהיג הציוני האמריקני סטיפן וייז] לתודש". לארנון, יסער, ליאונרד, מתרט, 17.10.1947 את"ה 14/132.
73. ראו למשל, לארנון מתרט, ניו יורק 7.12.1947, את"ה 14/132. מדובר שם על משפתה המקבלת מאה דולר לתודש.
74. לארנון מתרט, 5.10.1947 את"ה 14/132.
75. ראו הערות 13 ו-14 לעיל. בעניין ההתורה לאמריקה צצו בעיות, כגון: אדם דרש דמי התורה לאמריקה, אך המוסד טען ש"אין אנו מתווייכים להתזיר [אותו] היות והוא בא בתור עולה ארצה". לסיני מארנון, 10.5.1948 את"ה 14/133.
76. בתיקים 14/132 ו-14/133 באת"ה מרוכזים מברקים רבים שעניינם לאן לשלוח תפצים של אמריקנים, ומה קרה לתפצים שלא הגיעו לישראל. דודקה נמרי כתב לארץ מיד לאחר הגיעו לארה"ב על "עניין הבגדים שהם השאירו בכל קצוות תבל, ושאינן כל אפשרות לאספם שוב עולים לנו בכסף". לארנון מתרט, ניו יורק 7.12.1947 את"ה 14/132.
77. לארנון מתרט, 5.10.1947 את"ה 14/132.
78. ראו מכתבו של ביל ברגשטיין לאימו, הערה 23 לעיל.
79. בתיקים 14/132 ו-14/133 באת"ה מרוכזות בקשות רבות של נציגי המוסד באמריקה לשלוח מידע על "סמים" הנמצאים בארץ-ישראל. למשל: למיכאל ולתבריס מחרט, ניו יורק 14.10.1947, את"ה 14/132: הבקשה הייתה לדרוש מן הבתורים "כאם זה רק אפשרי, שיכתבו הביתה ששלומם טוב ושיתראו בקרוב." לאמריקה הגיעו שמועות על כך שבתור אינו מתכוון לתזור, ובקשו מידע על מעשיו מן הארץ: לארנון מתרט, ניו יורק 7.12.1947, את"ה 14/132.
80. מארצות הברית הגיעו בקשות למידע על מתנדבים שנמצאו בארץ-ישראל ובקפריסין. "משפתותיהם כאן מודאגים מאד ומציקים לא מעט." למיכאל ולתבריס מחרט, ניו יורק 14.10.1947, את"ה 14/132. "יש לנו כאן שאלות מצד ההורים אשר מציקים יום יום. תלק מהם כותב ומבקש לפרטם כאן בעיתונות שהם נמצאים בעתלית או לטרון ואין איש דואג להם." לארנון, יסער, ליאונרד, מתרט, 17.10.1947, את"ה 14/132. "מצבכם איתם הוא די קשה, אך מצבנו מצד המשפחות הוא לא יותר קל." מדוד לתבריס, ניו יורק 24.11.1947, את"ה 14/132.

בעוד שבשליבים קודמים של מפעל ההתנדבות גילו אנשי 'המוסד' בארה"ב מידה רבה יותר של הבנה להתנהגותם של המתנדבים האמריקנים מעמיתיהם אנשי ה"מוסד" באירופה, הרי מאז סתיו 1947 הורגש קוצר רוח משני עברי האוקיינוס בכל הנוגע למתנדבים, כל צד וסיבותיו. אנשי 'המוסד' בארה"ב נלאו מלחץ המשפחות ומתלונות שהעלו המתנדבים שחזרו מארץ-ישראל על יחס לא נאות מצד האדם שטיפל בהם שם,⁸¹ והתרעמו על הנטל הכספי שבהעסקת המתנדבים. ואילו בארץ בשלהי שנת 1947 ראשם ורובם של האנשים כבר היה בהכנות למלחמה עם הערבים, שפרצה בראשית חודש דצמבר. בחודשים הראשונים של שנת 1948 היישוב היה נתון במלחמה על עצם קיומו וקשה היה להתייחס בכובד ראש לגחמות של המתנדבים האמריקנים ומני משפחותיהם המוראגים. ומעל לכל: לאחר המשבר סביב הפלגתן של שתי אוניות המעפילים הגדולות "פאן יורק" ("קיבוץ גלויות") ו"פאן קרנסט" ("עצמאות") והפשרה שהושגה בעניין זה עם הבריטים בדצמבר 1947,⁸² ברור היה שההעפלה מצתה עצמה מבחינת יעדיה המדיניים, וההנהגה הציונית איבדה את העניין שהיה לה במפעל זה בעבר.

נשאלת השאלה, מדוע לא חדלו לגייס מתנדבים אמריקנים ולהעסיקם, כשהתברר שאין הם נותנים מענה לצרכיה של ההעפלה, שההיצע עולה על הביקוש וכי המפעל כולו הופך לנטל. אפשר להסביר זאת בחשש שקינן אצל הפעילים בארצות-הברית, פן קטיעת גיוס המתנדבים תפגע ביוקרתו של 'המוסד' ותשפיע לרעה על תחומי פעולה אחרים שלו, ובעיקר על גיוס כספים מיהודי אמריקה, שהוא-הוא היה עיקר מעייניו של הארגון. אך אין זו התשובה במלואה. ההסבר נגזר גם מעצם טיבו דרך פעולתו של 'המוסד', שגורש מדי פעם למצוא פתרונות למצבים משתנים, ועד שנמצאה דרך הפעולה הנכונה השתנתה המציאות, אך לא ניתן היה לעצור בבת אחת את המומנטום של הפעילות. על דוגמה מובהקת למצב מורכב זה נרמז בפסקה הקודמת, בקשר לפרשת הפלגתם של ה"פאנים" בימים האחרונים של שנת 1947. היה זה לאחר שמפעל ההעפלה איבד את ה-*raison d'être* שלו (עם החלטת האו"ם על חלוקת ארץ-ישראל והקמת מדינה יהודית בחלק ממנה), והמשך ההעפלה עלול היה להסב נזק לתנועה הציונית ולשלול ממנה את פירות נצחונה המדיני. ובכל זאת אוניות ההעפלה הוסיפו להפליג ממש עד קום המדינה, כי לא ניתן היה לעצור את התהליך שהחל בסוף מלחמת העולם השנייה בממדים צנועים וצבר תאוצה והיקף עם הזמן, ודווקא כשהגיע למלוא בשלותו - חייב ההיגיון המדיני להפסיקו.⁸³

ה. היבטים היסטוריוגרפיים

ההסבר שניתן לעובדה שער כה כמעט שלא סופר על חלקם של המתנדבים האמריקנים בהעפלה הוא, שלא קל היה להשיג את המידע - מדובר במבצעים

81. לארנון מחרט, 5.10.1947 את"ה, 14/132. נמרי כתב כי עניין המתנדבים "זוהי פרובלימה

אשר לוחצת על שני צדדים באופן די הדדי".

82. הדרי וצחור, *אניות או מדינה*.

83. חלמיש, *אקטודוס*, עמ' 178-186; 243-245.

סודיים, שבמקרים רבים לא נעשה בהם כל רישום; מסמכים רבים אבדו; לאחרים לא הייתה גישה. כמו כן ציינו את מותם המוקדם של שני העדים הראשיים - זאב שינד (נפטר ב-1953), ודודקה נמרי (1966), שמילאו את תפקיד ראש ה"מוסד" בארה"ב באותן שנים. טיעון נוסף הוא, שהגל הראשון של הכתיבה על ההעפלה - שבו קופח חלקם של המתנדבים האמריקנים - הטביע חותמו על הבאים אחריו ונוצרה תגובת שרשרת של התעלמות מחלקם של האמריקנים.⁸⁴

ביסודו של דבר הסיבות להתעלמות הכמעט מוחלטת מחלקם של האמריקנים במפעל ההעפלה הן שונות. שהרי החומר הגנוז בארכיון תולדות ההגנה, המקור העיקרי לחקד הנושא, פתוח בפני החוקרים שנים רבות. גם החומר הבריטי, הנחשף בדרך כלל כשלושים שנה לאחר האירועים, נגיש לעיון החוקרים מזה כחמש-עשרה שנים ויותר; שינד ונמרי הותירו אחריהם חומר רב מן התקופה עצמה, והוא עדיף מבחינתו של ההיסטוריון על זיכרונות ועדויות ממרחק זמן. עם זאת יש מידה רבה של צדק בטענה שגל הכתיבה הראשון על ההעפלה הטביע חותמו על מצב המחקר עד עצם היום הזה.

עד שהחל מחקר אקרמי שיטתי של תולדות ההעפלה, היא הייתה שייכת למי שדאג להנציח את חלקו בה ולשמור על זכויותיו. חלקם של המתנדבים האמריקנים בהעפלה נשכח כי הם לא נטלו חלק בהעלאת דברי ימי ההעפלה על הכתב, לא טרחו לתעד ולהציג את פועלם, ולא היה מי שיעמוד על משמד זכויותיהם. לעומתם הזדרזו אנשי הפלמ"ח והמוסד' להעלות את מעשיהם על הכתב, כשהם מתחרים זה בזה - חלקו של מי היה גדול וחשוב יותר. לפלמ"ח הבכורה בהתהוות מיתוס ההעפלה ובטיפוחו ברוח "אנו אנו הפלמ"ח".⁸⁵ בשנים הראשונות להקמת המדינה נאבקו יוצאי הפלמ"ח, שביניהם הייתה הבכורה למפ"ם הגדולה (שנוסדה ב-1948 על-ידי התנועה לאחדות העבודה ומפלגת השומר הצעיר) על מקומם בהיסטוריה מול ה"מוסד", שבו הייתה דומיננטיות לאנשי מפא"י.

ההתעלמות מן המתנדבים האמריקנים, כמו גם מן המעפילים, נובעת בין השאר מכך, שהגל הראשון של כתיבת תולדות ההעפלה נועד לא רק לתת משנה תוקף, בדיעבד, לעמדתו של צד זה או אחר במחלוקות שפילגו את היישוב בשנים 1945-1948, אלא גם לחזקו במערכה הפוליטית לאחר קום המדינה. יש לזכור שהיו אלה ימי פירוק הפלמ"ח והמתח הפוליטי בין מפא"י למפ"ם הגיע לשיאו. וכך, בעת כתיבת תולדות ההעפלה הקפיד כל צד - הפלמ"ח וה"מוסד" - להדגיש את תרומתו לעומת זו של השני, תוך התעלמות כמעט מוחלטת מן המעפילים והמתנדבים האמריקנים גם יחד.⁸⁶

⁸⁴ Hochstein & Greenfield, *Secret Fleet*, pp. 167-170.

⁸⁵ ספר הפלמ"ח יצא לאור בראשית שנות החמישים, והטביע חותמו על כתיבת תולדות המאבק להקמת המדינה; גם לאחר מכן הוסיפו יוצאי הפלמ"ח להאיר את חלקו של ארגונם בהעפלה: כך היה בשנת 1964 שהוכרזה כשנת ההעפלה ובספרים שיצאו לאור בשנות השבעים: האלבוּם *משפחת הפלמ"ח* בעריכת חיים גורי וחיים חפר [תסר ציון מקום ההוצאה ושנת הירפוס]; ו"הספר המשועשע" מאת חיים גורי, תל-אביב 1971.

⁸⁶ ראו אביבה חלמיש, "ההעפלה: ערכים, מיתוס ומציאות", אצל גורית גרין (עורכת), *נקודות תצפית: תרבות וחברה בארץ-ישראל*, תל-אביב תשמ"ח, עמ' 86-98.

זאת ואף זאת. האדרת חלקם של בני היישוב במפעל ההעפלה על חשבון הגורמים האחרים עולה בקנה אחד עם תופעה כללית בתולדות העם היהודי בדורות האחרונים ואופן העלאתם על הכתב עד לאחרונה – בעיקר בישראל – כשבמרכז ניצב היישוב היהודי בארץ-ישראל, והגולה בצידו.⁸⁷

מעל ומעבר לסיבות אלה, בעצם מפעל ההתנדבות של בחורים יהודים מאמריקה להעפלה היו יסודות שתרמו להתעלמות ממנו בעת כתיבת תולדות ההעפלה. כפי שראינו, מפעל ההתנדבות התאפיין גם בצללים ולא רק באורות, ולכותבי הגל הראשון של תולדות התקופה – אנשי 'המוסד' והפלמ"ח או היסטוריונים מטעמם – נוח יותר היה להתעלם מן התופעה כליל, מאשר לגולל אותה במלואה, על היבטיה הבעייתיים והלא מחמיאים. וביסודו של דבר, הרי בסך הכל מדובר באפיזודה, בתופעה שולית בקורותיו של מפעל ההעפלה, שהייתה גם קצרת ימים ואף יוצאת דופן במסכת היחסים שבין יהדות ארצה"ב לארץ-ישראל, שבבסיסה עומדות בדרך כלל תרומות בחומר ולא בגוף.⁸⁸

לאחר השלב הראשון של חקר תולדות המאבק להקמת מדינה יהודית בארץ-ישראל, שתואר זה עתה, בא שלב האנטייתוזה, בעזרת מסמכים שנחשפו בהדרגה מן הגגון הבריטי וארכיוני ארצות-הברית ומדינות אחרות. עתה אנו נמצאים בעיצומו של שלב חדש, שלב הסינתזה. לאחר שחלפו שנות דור ויותר נעשה ניסיון להציג תמונה מלאה וריאלית של מפעל ההעפלה והכוחות שנטלו בו חלק, בעזרת מקורות ארכיוניים מגוונים ופרספקטיבה הולמת. לאחרונה החלו להתפרסם מחקרים שבמרכזם המעפילים כסובייקט ולא כאובייקט.⁸⁹ ובכל זאת, המחקר על חלקם של המתנדבים האמריקנים בהעפלה נותר עדיין מאחור, ומה שנכתב עד כה סובל במובנים רבים מן החולשות שאיפיינו את הגל הראשון של כתיבת תולדות ההעפלה, כשבתור אנטייתוזה להתעלמות הראשונית מחלקם של המתנדבים האמריקנים בהעפלה, נכתבו דברים שבאו להאדיר את פועלם, על-ידי כותבים שנטלו חלק במעשה המתואר. כתיבה זו סובלת משתי חולשות בסיסיות: ככל אנטייתוזה יש בה הליכה מוגזמת לכיוון ההפוך, וכך מוצגים בה כמעט אך ורק האורות תוך התעלמות מן הצללים; והיא נסמכת בעיקר על חומר מאוחר, שהועלה על הכתב או נמסר כעדות בעל-פה בדיעבד, ופחות מדי על מקורות מן התקופה הנדונה עצמה. אכן, הגיעה העת שגם כתיבת תולדות חלקם של המתנדבים האמריקנים במפעל ההעפלה

87. מעניין לציין שסטון, שכתב על מתנדבי שתי האוניות האמריקניות הראשונות, שעימם בילה תקופה ארוכה, הקדיש את ספרו דווקא לבחורי ה"הגנה"...

"To those anonymous heroes the Schlichim of the Haganah" הוא גם כתב עליהם: "אני מוכרח להודות, שמימי לא פגשתי קבוצה של בני אדם נהדרת יותר מן השליחים שביליתי במחיצתם על האונייה." עמ' 15.

88. שלב שני קצר אף הוא, של אפיזודה זו היה התגייסותם של אמריקנים לצה"ל במלחמת העצמאות במסגרת מח"ל: מתנדבי חוץ לארץ.

89. שערי, גירוש קפריסין; חלמיש, אקסודוס; נחום בוגנר, אי הגירוש: מחנות המעפילים בקפריסין 1946-1948, תל-אביב 1991. כמו כן נכתבות יותר ויותר עבודות על שארית הפליטה – התארגנותה באירופה והשתתפותה בפועל במאבק להקמת המדינה. ראו בעניין זה חגיית לבטקי, "שארית הפליטה" מאובייקט לסובייקט: מגמות במחקר, יהדות זמננו 6 (תש"ן), עמ' 25-43.

תיעשה בכלים הראויים לה, והמחקר יידרש גם לסוגיות נוספות הקשורות לנושא, ובהן תרומתה של ההעפלה לאמריקנים - לגיבוש תודעתם היהודית, הציונית והאנושית; והתרומה הרבה של יהודים אמריקנים למפעל ההעפלה בכסף, ובקשרים עסקיים, מקצועיים ופוליטיים.